

Yayın Geliş Tarihi: 18.11.2022

Yayına Kabul Tarihi: 28.05.2023

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Çoruk, Jale Gül. "Adam and Eve in The Armenian Tradition, Fifth Through Seventeenth Centuries." *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 73 (2023): 151-154.

Kitap Tahlili

ERMENİ GELENEĞİNDE ÂDEM İLE HAVVA, BEŞİNCİ YÜZYILDAN ON YEDİNCİ YÜZYILA*

(ADAM AND EVE IN THE ARMENIAN TRADITION,
FIFTH THROUGH SEVENTEENTH CENTURIES)

F. Jale Gül ÇORUK**

Kitap adı: *Adam and Eve in The Armenian Tradition, Fifth Through Seventeenth Centuries* (Ermeni Geleneğinde Âdem ile Havva, Beşinci Yüzyıldan On yedinci Yüzyıla)

Yazar: Michael E. Stone

Yayınevi: Society of Biblical Literature

Yayın Yeri- Tarihi: Atlanta, 2013

ISBN: 978-1-58983-898-7

Dil: İngilizce

Sayfa Sayısı: 741

Eserin yazarı Michael E. Stone, Kudüs İbrani Üniversitesi, Ermeni Çalışmaları ve Karşılaştırmalı Din alanından emekli profesördür. Çalışmalarını Yahudi Araştırmaları ve Ermeni Araştırmaları olarak

* Bu kitap incelemesinin orijinali İngilizce dilince yayınlanan *Review of Armenian Studies* Dergisinde yayınlanmış, o incelemeden Türkçe'ye çevrilmiştir.

* ORCID: 0000-0003-3807-1501

Dr. Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Kafkas Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Ermeni Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, coruk@ankara.edu.tr

iki koldan yürütmüştür. Çoğu çalışması, bu iki alanın kesişim noktaları üzerinedir. Akademik yaşamı boyunca başta Yale Üniversitesi, Virginia Üniversitesi ve Charlotte'daki Kuzey Karolina Üniversitesi olmak üzere pek çok üniversitede misafir öğretim üyesi olarak da görev almıştır. Çeşitli yayın ve bilim kurulu üyelikleri bulunan Stone, çalışmaları nedeniyle on kadar ödüle layık görülmüştür. Stone'un bugüne kadar tek yazarlı ya da ortak yazarlı olarak yayımlanmış 50'den fazla kitabı bulunmaktadır. “*The Manuscript Library of the Armenian Patriarchate in Jerusalem*”, “*Medieval Armenian Culture*”, “*The Armenians in Jerusalem and the Holy Land*” ve “*Early Judaism: Texts and Documents on Faith and Piety*” ise yazarın ilgi gören çalışmalarından bazılarıdır.

Stone'un 2013 yılında yayımlanan ve “*Adam and Eve in The Armenian Tradition, Fifth Through Seventeenth Centuries (Ermeni Geleneğinde Âdem ile Havva, Beşinci Yüzyıldan On Yedinci Yüzyıla)*” başlığını taşıyan ve çalışmamıza konu olan eseri, ön söz ve giriş dışında iki bölümden oluşmaktadır. Daha önceki yıllarda da Âdem üzerine çalışmalar yaptığını belirten Stone ön sözde bu çalışmayı yapmaya nasıl karar verdiğini şu şekilde aktarmaktadır:

“*Âdem ile Havva hikâyelerinin yeniden yazıldığı apokrif literatür, Ermeni kültürünü etkileyen unsurlardan sadece biridir. Resmi tamamlamak için sadece Ermenicede bolca bulunan apokrif Âdem ile Havva anlatılarına değil, aynı zamanda Tekvin'de yer alan hikâyelerin Ermeni edebiyatına nasıl yansdığına da bakmaya karar verdim. Bu girişimin iki temel amacı vardı: Birincisi, Ermenilerin kutsal metindeki anlatıyı nasıl ele aldıklarını görmek ve belirli teolojik veya aslında tarihsel koşulları yansıtan spesifik yeniden anlatımları veya yorumları ayırmaya çalışmak. Diğeri ise Ermeni apokrif Âdem anlatılarının ne zaman eski yazarlara yansımaya başladığını bulmaya çalışmak ve böylece Ermeni geleneğindeki Âdem anlatılarının tarihlendirilmesi hakkında bir fikir edinmekti. Elinizdeki kitap böyle bir planın sonucudur¹.*”

Stone'un yine ön sözde belirttiğine göre eserin basılmasının temeli, *Israel Research Foundation* tarafından finanse edilen “*Adam and Eve in Armenian Tradition (Ermeni Geleneğinde Âdem ile Havva)*” adlı projeye dayanmaktadır.

1 Michael E. Stone, *Adam and Eve in The Armenian Tradition, Fifth Through Seventeenth Centuries* (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2013): xix.

“*The Adam and Eve Traditions in Armenian (Ermeni Geleneğinde Âdem ile Havva)*” başlığını taşıyan birinci bölüm, beşinci yüzyıldan on yedinci yüzyılın sonuna kadar olan dönemi kronolojik olarak sunan,

1. Beşinci Yüzyıl Ermeni Edebiyatında Âdem ile Havva Geleneği,
2. Altıncı ila On birinci Yüzyıl Ermeni Edebiyatında Âdem ile Havva Geleneği,
3. On ikinci ve On üçüncü Yüzyıl Ermeni Edebiyatında Âdem ile Havva Geleneği,
4. On dördüncü ve On beşinci Yüzyıl Ermeni Edebiyatında Âdem ile Havva Geleneği,
5. On altıncı ve On yedinci Yüzyıl Ermeni Edebiyatında Âdem ile Havva Geleneği şeklinde başlıklandırılmış beş alt bölümden oluşmaktadır ve her bir alt bölüm de kendi içinde

“0. Genel Hususlar,

1. Yaratılış
2. Cennet Bahçesi
3. Şeytan
4. Günah ve Sonuçları
5. Adem’in Cenazesi ve diğer Gelenekler” başlıklarına ayrılmaktadır.

Bu başlıklar altında iletilen görüşler, eserin ikinci bölümünde yer alan metinlere dayalı olarak analiz edilip tartışılmaktadır. Ayrıca birinci bölümün sonunda “Şeytan ve Yılan” başlığıyla tek bir konu etrafında şekillenen ve ek olarak sunulan diğer bir başlık yer almaktadır: Adem ile Havva’nın Cennet (Eden) Bahçesinden kovulmasını “Şeytan ve yılan arasındaki ilişkiyi tanımlamak için çeşitli ifadeler ve metafor olarak (Ermeniler tarafından)” kullanılmıştır.² Bu ilişki, Ermeni tasavvuruna göre, yılanın Şeytan’ın bindiği bir “yük hayvanı/araç” olarak algılanması veya yılanın Şeytan’ın kolları ve bacakları olarak görülmesi gibi büyüleyici biçimler almaktadır.

2 Michael E. Stone, *Adam and Eve in The Armenian Tradition, Fifth Through Seventeenth Centuries*, 182.

“*Texts and Translations (Metinler ve Çeviriler)*” başlığını taşıyan ikinci bölüm, metinlere ve metinlerin çevirilerine ayrılmıştır. Burada da kronolojik sıra takip edilerek her yüzyıla ait metin ayrı bir başlık altında sunulmuştur. Yer alan metinler hem Ermenice hem de İngilizce olarak yazılmıştır. Stone, çevirilerin büyükçe bir kısmının kendisi tarafından yapıldığını, bazı eserler içinse mevcut çevirileri kullandığını belirtmiştir. Metinlerinden yararlanan her yazar hakkında kısa bir biyografik not da kitabın sonunda yer almaktadır.

Stone’un kitabının bir sonuç ya da çıkarım bölümü bulunmamaktadır. Bu da kitabın yapısını da içeriği kadar ilginç kılmaktadır ki kendisi de seçtiği yöntemle ilgili olarak şu yorumu yapmaktadır:

“*Okuyucu haklı olarak, bu kitaptaki her bir konu başlığının aynı zamanda diyakronik şekilde ele alınabileceğini belirtebilir. Burada sunulan metinler bütününe dayalı olarak gelecekteki çalışmaların nasıl gelişebileceğini göstermek için bir araştırma konusu olarak sadece bir tema seçtim.*”³

Kronolojik olarak Âdem ve Havva anlatılarına dair çıkarımlar beklemek yerinde olmayacaktır zira Stone, açtığı alt başlıklara uygun veri varsa işlemiş, eğer yoksa açılan o başlığın altını boş bırakarak diğer alt başlığa geçmiştir. İncelediği bütün yüzyıllar sonucunda genel bir çıkarım yapmaktansa bu çıkarımın okur tarafından yapılmasını istemeyi tercih ettiğini yazım yöntemiyle ortaya koymaktadır. Kısacası bu kitabın okuru, kurallı bir okuma yerine bölümler arası geçişlerin yapıldığı, tekrar tekrar aynı yüzyıla ait metinlerin okunduğu bir okuma tarzını benimsemek zorunda kalmaktadır.

Stone, eserinde baştan sona Ermeni geleneğindeki Âdem ile Havva anlatılarını sunmasının yanı sıra yaptığı başarılı analizlerle de konuya ilgi duyanlara önemli bir kaynak sunmakta; öte yandan 130 Ermeni yazara ait metnin okunabilir kılınması Ermenice bilmeyenler açısından da kitaba ayrı bir önem katmaktadır. Son olarak bu kitabın bir diğer önemli yönü de içerdiği çevirilerle Ermeni yazarların metinlerini Ermenice bilmeyenlerin de okuyabilmesine olanak sağlamasıdır.

Kaynakça

Michael E. Stone, *Adam and Eve in The Armenian Tradition, Fifth Through Seventeenth Centuries*. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2013.

3 Michael E. Stone, *Adam and Eve in The Armenian Tradition, Fifth Through Seventeenth Centuries*, 177.